

УДК 614.8.084

М. Г. РУСАНОВ, канд. техн. наук, ст. наук. співр., КЗ «ХГПА», Харків;
І. В. РЕМЗИ, канд. педаг. наук, доц., КЗ «ХГПА», Харків

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ БЕЗПЕКИ
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

У статті розповідається про негативні тенденції у взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу щодо забезпечення необхідного рівня безпеки учнів на заняттях з фізичної культури та способи їх подолання. Презентується нове навчально-методичний посібник з безпеки життєдіяльності учнів для вчителів фізичної культури.

Ключові слова: охорона праці, безпека життєдіяльності, травматизм, суб'єкт навчально-виховного процесу, методи і прийоми фізичного виховання.

Вступ. Забезпечення достатньої безпеки трудового навчального процесу в навчально-виховних закладах України, вищих навчальних закладах (ВНЗ) зокрема, залишається невирішеною проблемою. Численні факти свідчать про погіршення умов навчальної діяльності та здоров'я студентської молоді в цілому, про збільшення кількості нещасних випадків під час занять із фізичної підготовки зокрема. Порушення естафети здоров'я поколінь ставить під загрозу подальший розвиток і навіть існування українського суспільства. Отже, питання безпеки життєдіяльності студентської молоді набуло значного рівня актуальності, і це висуває його вирішення до складу першочергових завдань. Метою цієї статті є сприяння чіткому усвідомленню важливості й актуальності проблеми забезпечення здорового способу життя та безпеки навчальної діяльності студентів другим суб'єктом навчально-виховного процесу (НВП), а саме усіма педагогічними працівниками, як менеджерами, так і виконавцями, насамперед педагогічних ВНЗ. На розв'язання зазначеної проблеми вже спрямовані рішення Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (МОНМСУ) та інші офіційні документи [3]. Задля досягнення зазначеної мети вважаємо за необхідне розв'язати такі завдання: визначити особливості взаємодії ланок навчально-виховного процесу; окреслити головні особливості навчальної діяльності студентської молоді; проаналізувати основні причини травматизму на заняттях із фізичної культури; надати інформацію про створений авторами навчально-методичний посібник, у котрому враховано особливості сучасного НВП, тощо.

Нещасні випадки з учнями та вихованцями під час навчально-виховного процесу були й залишаються величезною людською трагедією. Вони не тільки є причиною відчутних економічних збитків, але й приносять горе батькам і педагогічним працівникам. Нещасні випадки тягнуть за собою значні втрати робочого часу на надання першої допомоги й подальше медичне лікування. Задля розслідування нещасного випадку від основної роботи відволікається велика кількість робітників різного фаху; на виплати усім фахівцям, на лікування та реабілітацію постраждалого витрачаються значні кошти. Тому питання організації роботи з охорони праці у навчальному закладі є ключовим у процесі створення безпечних умов праці під час навчально-виховного процесу. Особливо це стосується занять із фізичного

© М. Г. РУСАНОВ, І. В. РЕМЗИ, 2013

виховання, що залишається важливим засобом фізичного, соціального та духовного розвитку студентської молоді.

Основною метою навчального предмета «Фізичне виховання» є формування в учнів та студентів стійкої мотивації щодо збереження свого здоров'я, фізичного розвитку та фізичної підготовки, гармонійного розвитку природних здібностей та психічних якостей, використання засобів фізичного виховання з організації здорового способу життя [3].

З метою забезпечення фізичної досконалості людини без порушення її здоров'я в Україні за період із 1991 по 2010 рік було сформовано законодавчу базу з питань охорони праці. На цей час в Україні діє більше 1700 нормативно-правових та інструктивних документів загальнодержавного й галузевого значення, що мають відношення до охорони праці [1, 2, 3]. Але така кількість ще не перетворилася на якість вирішення питання безпеки життєдіяльності студентської молоді. Перш за все, бракує фахівців, підготовкою котрих займаються педагогічні ВНЗ.

Сьогодні вже є очевидною несамодостатня дієвість заходів лише «зверху», обумовлена інерційністю системи освіти та потребою в «живих» і сумлінних виконавцях. Отже, потрібна підтримка «знизу», тобто з боку педагогічних менеджерів, викладачів та технічного персоналу – усіх педагогічних працівників ВНЗ. Тому вважаємо за необхідне вкотре привернути увагу педагогічного загалу до необхідності не лише глибокого ознайомлення із зазначеними документами, але й порозуміння, вироблення та застосування власних заходів (індивідуальних та спільних), спрямованих на сприяння реалізації на практиці рекомендованих «зверху» завдань.

Практичне завдання, що постало перед педагогами-виконавцями, за своєю суттю є досить складним. Достатньо зауважити, що навчання у ВНЗ є найскладнішою формою розумової діяльності молоді. Його характеризує великий обсяг інтелектуальної роботи: 9–10-годинне щоденне навчальне навантаження, необхідність постійного виконання режиму робочого дня – протягом тижня, місяця та семестру, необхідність перспективного (річного та п'ятирічного) планування життя тощо. Це призводить до стрімкого зростання впливу на студента психоемоційних, фізіологічних і техногенних факторів зовнішнього середовища. У зв'язку з цим студентству необхідна обґрунтована рекреація (відновлення, активний відпочинок). Тому, по-перше, їм потрібні свідоме сприяння та допомога педагогів, по-друге, необхідно поліпшувати матеріально-технічну базу, умови проведення фізкультурно-оздоровчих занять та спортивно-масових заходів, а по-третє, не порушувати процес фізичного виховання за будь-яких умов та забезпечувати його якісним спортивним інвентарем. Усе зазначене вище зумовлює необхідність постійної турботи про здоров'я студентів шляхом уважного ставлення до умов і засобів навчання з боку усіх без винятку педагогічних працівників ВНЗ, насамперед суб'єктів фізичного виховання та менеджерів-організаторів безпечної життєдіяльності суб'єктів НВП.

Турботливе ставлення до здоров'я молоді, до всебічного забезпечення її фізичного виховання зумовлене, у першу чергу, необхідністю попередження травматизму, до котрого відносять травми, виробничі травми та нещасні випадки. Нагадаємо, що травмою є ушкодження організму, викликане різким чи раптовим впливом на нього умов середовища, які стрімко змінилися внаслідок недотримання вимог охорони праці. Виробнича травма – це порушення анатомічної цілісності організму людини або його функцій внаслідок впливу виробничих чинників. Якщо

травму, гостре професійне захворювання та отруєння, теплові удари, опіки, обмороження, утоплення, ураження електричним струмом отримано в умовах виробництва чи занять, то цю подію називають нещасним випадком на виробництві. З метою попередження зазначених негативних явищ та задля створення належних безпечних умов життєдіяльності учасників НВП відповідно до вимог законодавства та санітарно-гігієнічних нормативів необхідно забезпечити постійний підсилений контроль за дотриманням правил безпеки під час здійснення НВП, зокрема під час проведення фізкультурно-оздоровчих занять та спортивно-масових заходів.

Основні причини травматизму на заняттях із фізичного виховання – це, по-перше, недостатність навчальних площ. Звідси скупченість, неможливість устежити за всіма учнями, підстрахувати їх під час виконання особливо ризикованих вправ та своєчасно звернути увагу на їхнє самопочуття. Ще одна причина «фізкультурного» травматизму – це фізичне спрацювання спортзалів, навчальних приміщень, устаткування, реманенту. Стара підлога, протікання покрівлі, старий реманент і знаряддя, що не пройшли перевірки та випробування (часто їх просто нема кому випробувати або не вистачає на це коштів) та не забезпечують належного ступеню надійності й безпеки. У деяких навчальних закладах у спортзалі взагалі відсутні навіть такі засоби підстрахування, як спортивні мати. Третій фактор травмобезпеки – низький рівень кваліфікації багатьох викладачів фізкультури. Це обумовлено, у першу чергу, їхнім недостатнім досвідом праці у вищій школі через текучість кадрів, погані знання методики фізичного виховання, недосконале засвоєння педагогічних основ викладацької професії. Частина наявних методичних рекомендацій є застарілими й вимагають нової редакції, тоді як періодичне їх оновлення не передбачено нормозатратною базою педагогічної діяльності. І, нарешті, четверта причина – медична. Лікарське обслуговування в багатьох ВНЗ знаходиться в незадовільному стані, головним чином через низьку зарплатню медичного персоналу, текучість та брак кадрів. Медичне обстеження школярів проводиться із запізненням. Розподіл учнів, що навчаються за медичними групами на заняттях із фізкультури, своєчасно не вносять до журналів академгруп. Були випадки, коли студенти, допущені до навчання в основній групі, страждали на важкі хронічні захворювання (сердечну недостатність, грижу Шморля й таке інше). Зафіксовано навіть випадки із летальним результатом під час занять.

Узагальнений досвід викладання дисципліни «Безпека життєдіяльності» було покладено в основу створеного авторами цієї статті навчально-методичного посібника, в якому викладено нормативні положення з правил безпеки під час занять із фізичного виховання та спорту в навчальних закладах України [2]. Посібник складено з метою систематизації та удосконалення знань, практичних умінь і навичок студентів щодо створення безпечних умов проведення різноманітних форм фізичного виховання та спорту в будь-яких навчальних закладах. Матеріали, що їх наведено в посібнику, знайомлять викладачів фізичної культури з нормами санітарно-гігієнічного режиму, заходами пожежної безпеки на заняттях із фізкультури. До посібника включено нормативні акти та форми документів, що регламентують безпеку використання спортивних споруд, устаткування, тренувальної техніки, норми освітлення, допустимі температурні норми для проведення занять із фізкультури, витяги з методичних вказівок, правил та інструкцій з охорони праці, що регламентують безпеку проведення фізкультурно-оздоровчої навчальної та позааудиторної роботи в загальноосвітніх та вищих закладах, наведено порядок і правила проведення інструктажів щодо заходів безпеки та представлено методику

випробовувань гімнастичних приладів згідно з затвердженими санітарно-гігієнічними нормами. Навчально-методичний посібник складається з п'яти розділів і 28 додатків.

На наш погляд, матеріали посібника здатні надати реальну допомогу студентам і викладачам факультетів фізичного виховання, вчителям фізичної культури, тренерам із різних видів спорту, інструкторам, керівникам спортивних секцій, керівникам, вчителям, вихователям усіх типів навчальних закладів тощо. Зокрема надати допомогу в підготовці фахівців за напрямками «Фізичне виховання», «Дошкільна та початкова освіта», створити передумови для попередження можливих ушкоджень і травм під час фізкультурно-спортивної діяльності тощо. Практична реалізація безпечних умов проведення занять із фізичної культури здійснюється шляхом застосування у процесі фізичного виховання різноманітних методів і методичних прийомів, пристосованих до конкретних завдань і умов ВНЗ. Отже, створення конкретизованих методичних комплексів і вибір окремих методів і прийомів є уособленим ситуативно-творчим завданням кожного викладача. Нагадаємо, що педагогічні методи – це способи взаємно поєднаної діяльності учня/студента та вчителя/викладача, спрямованої на вирішення навчально-виховних завдань. Тоді як методичні прийоми – це послідовні операції, що утворюють шляхи реалізації методів у конкретних випадках й умовах процесу фізичного виховання. Діапазон застосування методу викладачем залежить від власного запасу методичних прийомів, якими він володіє. З іншого боку, природне за витоком фізичне виховання необхідне у житті молодій людині за будь-яких обставин життєдіяльності. Його вияви як педагогічного явища (організаційні та методичні), засоби оформлення можуть бути до невпізнання різноманітними й різнитися місцем, тривалістю, змістом чи формою фізичних вправ, використанням знарядь тощо. Не змінюючи своєї суті, фізичне виховання приймає безліч зовнішніх форм завдяки забарвлюючим, але несуттєвим відзнакам: від фізкультпаузи до окремого заняття за розкладом або поза ним (секційного, клубного). Воно може мати незалежне від інших занять оформлення або існувати у співдружності, що породжує міжпредметні зв'язки, системне структурування змісту, інтегровані дисципліни, професійно-прикладне фізичне виховання тощо. Важливо, що завжди конкретні практичні прояви фізвиховання передбачають кожен раз уточнення його рис [4, 5].

Отже, за ситуативно-творчого підходу викладачів до процесу фізичного виховання та проведення ними конкретних занять щоразу утворюються неповторні авторські ансамблі методичних засобів, яких може бути безліч. Тому складові таких ансамблів-комплексів, тобто як прийоми, так і методи фізвиховання, не підлягають суворому обліку. Обсяг методичних прийомів, що знаходяться у власному арсеналі викладача, значною мірою визначає його професіоналізм, а отже й ефективність викладання.

Принципова різноманітність та уособленість не викликає взаємозапозичень ефективних методів і прийомів колегами, що працюють за спільних умов. Так в окремих підколективах за сумісних зусиль виникають власні методики чи навіть технології фізичного виховання.

Корисними виявились сформовані й апробовані в умовах тривалого та сталого процесу фізичного виховання загальні методики навчання певним видам рухових дій (наприклад, гімнастичним вправам на снарядах чи плаванню різними стилями) або конкретним руховим діям (наприклад, стрибкам у довжину чи висоту, потрійному чи з жердиною з розбігу), методики фізвиховання осіб певного віку чи стану здоров'я, професійно-прикладної підготовки тощо [4, 5]. Залишається тільки додати, що кожному з корисних методик треба постійно вдосконалювати в напрямку озброєння викладачів знаннями, вміннями та навичками застосування правил безпеки під час занять із фізичного виховання, надання долікарської допомоги при нещасних випадках, травмах

тощо. На особливу увагу заслуговує метод особистого прикладу («Роби, як я!») – демонстрація безпечних дій викладачем під час практичних занять і залучення до практики студентів, тренування їх під керівництвом викладача у страхуванні товариша з їхньої команди.

Беручи до уваги усе, зазначене вище, можна **зробити такі висновки.**

1. Вирішальною ланкою безпосереднього забезпечення здорового способу та достатньої безпеки навчальної життєдіяльності студентів у ВНЗ є підвищення відповідної професійної компетентності та творчої активності викладачів кафедр, кафедри фізичного виховання – в першу чергу. 2. Вивчення та використання відомих методик із безпеки життєдіяльності полегшує, але не усуває вимог створення кожним викладачем навчально-методичного комплексу із власною демонстрацією безпечних рухів і фізичних вправ, що не підлягає будь-якій повній стандартизації та технологізації. 3. Створення авторського комплексу дій, узгодженого з узагальненою методикою, є найбільш складним професійним завданням як окремого викладача, так і педагогічного колективу кафедри в цілому. 4. Практичні інноваційні кроки мають бути як науково обґрунтованими, так і всебічно забезпеченими, а ступінь інтенсифікації НВП – оптимізованим під реальні умови праці та безпеки життєдіяльності обох суб'єктів НВП й має врахувати інерційність системи освіти. Висновки нашого дослідження щодо сучасного стану НВП у ВНЗ України потребують постійного уточнення та узагальнення практичного досвіду проведення НВП у змінюваних умовах безпеки навчальної життєдіяльності його суб'єктів, що потребує поєднання зусиль окремих педагогів і педколективів та активної участі в обговоренні невирішеної проблеми безпеки життєдіяльності студентів.

Список літератури: 1. Державний реєстр міжгалузевих і галузевих нормативних актів про охорону праці. – Х.: Форт, 2003. – 192 с. 2. *Русанов М. Г.* Безпека життєдіяльності студентської молоді у процесі фізичного виховання: навчально-методичний посібник / *Русанов М. Г.* – Х.: Цифрапінт, 2012. – 181с. 3. Нормативно-правова база / Матеріали Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України // Електронний ресурс. – Сайт МОНМСУ, режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>. 4. *Ремзі І. В.* Пошук шляхів і засобів удосконалення фізичного виховання у профорієнтованій школі. / Слобожанський наук.-спорт. вісник. Вип. 6 – Х.: ХДАФК, 2003. – с. 169-173. 5. *Ремзі І. В.* Інтегративні властивості професійно-прикладної фізичної підготовки. / Наук. зап. каф. педаг. ХНУ. Вип. XI. – Х.: Основа, 2004. – с. 169-176.

Надійшла до редакції 17.01. 2013

УДК 614.8.084

Актуальні проблеми підвищення безпеки життєдіяльності студентської молоді у процесі фізичного виховання / М. Г. Русанов, І. В. Ремзі // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Нові рішення в сучасних технологіях. – Х: НТУ «ХПІ», – 2013.- № 4 (978). – С. 152-156 – Бібліогр.: 5назв.

В статті розповідається про негативні тенденції у взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу з метою забезпечення необхідного рівня безпеки учасників на заняттях по фізичній культурі та шляхах їх подолання. Презентується нове навчально-методичне посібник по безпеці життєдіяльності учасників для вчителів фізичної культури.

Ключевые слова: охорона праці, безпека життєдіяльності, травматизм, суб'єкт навчально-виховного процесу, методи та прийоми фізичного виховання.

Article deals with negative tendencies in educational process subjects' interaction aimed at ensuring of necessary level of students' safety during physical training and with ways of its' overcoming. A new textbook on

Key words: occupational safety and health, life safety, traumatism, educational process subject, methods and technique of physical training.